

NOTES BREUS SOBRE LA FLORA DELS PAÏSOS CATALANS

Rebudes fins al novembre de 1986

Aquest apartat acull aportacions notables a la flora dels Països Catalans (novetats florístiques, localitats que eixamplen significativament l'àrea de distribució, etc.) en forma de notes curtes. Els autors faran arribar llurs aportacions, acompanyades de la bibliografia corresponent, al Consell de Redacció del *Butlletí*, el qual s'encarregarà de reordenar-les i d'estructurar una bibliografia conjunta. Cadascuna de les notes podrà portar, si així ho desitja l'autor, un títol curt i concís, i anirà signada.

Nova localitat de *Chenopodium pumilio* R. Br. a Catalunya

Espècie originària de Nova Zelanda i d'Austràlia. L'hem trobada en una vinya d'Espolla (Alt Empordà) EG08, no lluny de la carretera. L'acompanyaven *Amaranthus blitoides*, *A. retroflexus*, *Conyza canadensis*, *C. bonariensis* i *Cynodon dactylon*, entre altres.

Aquesta és la tercera localitat per a Espanya. CARRETERO (1983) la va citar per primer cop, i després CASASAYAS & FARRÀS (1985). És interessant de seguir l'expansió d'aquesta espècie, d'introducció molt recent al nostre país.

Als països esmentats a l'anterior nota (CASASAYAS & FARRÀS, 1985) on *Chenopodium pumilio* és present, s'hi pot afegir França, on Gaume el va descobrir l'any 1911 a Fontainebleau i posteriorment Jòvet el cita l'any 1937 d'altres indrets de França (P. JÒVET, com. esc.). A Bèlgica, Lawalrée menciona troballes dels anys 1892 i 1895.

T. CASASAYAS i A. FARRÀS

Nota: A CASASAYAS & FARRÀS (1985) hi ha una errada; en lloc de (VISE, 1985) ha de dir (VISE, 1958).

Noves localitats catalanes de *Corallorhiza trifida* Chatel

Orquídia molt poc citada dels Països Catalans, on fins ara només es coneixia de pocs indrets de la Catalunya Nord i la Vall d'Aran. COMPANYYÓ (1864) la indica a les muntanyes de Noedes, a Fossa i a Virà; la primera localitat fou confirmada posteriorment per BAUDIÈRE & CAUWET (1964). També ha estat observada per BRAUN-BLANQUET (1945) a la Cassanya. D'altra banda, COSTE & SOULIÈ (1913) i CADEVALL (1913-1937) recullen algunes citacions de la Vall d'Aran.

L'hem trobada a dues localitats del vessant meridional dels Pirineus Catalans: l'avetosa de la baga de Queràs (Setcases, DG49), a 1900 m i la fageda de la Rua (CG46), a 1.300 m d'altitud, en exposició al N. Al primer indret vam trobar 12 peus en una superfície de 20 m², acompanyats d'altres espècies com *Moneses uniflora* i *Listera cordata*; eren en flor a finals de juny de 1986. A la segona localitat només vam comptar 8 plantes.

J. GIL, F. GONZÀLEZ i P. CASALS

Galinsoga ciliata (Rafin.) S. F. Bleke,
adventícia nova per a Catalunya,
i altres aportacions

Les rambles sorrenques o codoloses dels rius pròxims al litoral són un excellent refugi i una via de penetració per a les plantes al·lòctones. Això es compleix, si més no, per a la gran majoria dels rius i rieres de les comarques litorals. A la tardor, si ha plogut un mínim a la fi de l'estiu, als marges dels petits corrents d'aigua que apareixen enmig de les rieres, i de vegades també a les sorres humides, prolifera un tipus de vegetació on un 20-40 % del component florístic és constituït per plantes introduïdes. Aquest tipus de comunitats, riques en espècies higronitròfiles forànies, han de ser referides fitosociològicament a l'ordre *Bidentetalia tripartitae*.

El tram inferior del riu Tordera, en els límits entre les comarques del Maresme i la Selva, n'és un exemple. Aquest indret va ser estudiat de manera prou exhaustiva per MONTSERRAT (1968). Darrerament, un grup de plantes introduïdes, que no detectà en el seu moment aquest autor, han colonitzat aquests ambients. El registre actual, més ampli que el que exposem aquí, inclou una sèrie de novetats per a la flora al·lòctona d'aquesta àrea.

Galinsoga ciliata (Rafin.) S. F. Bleke. Com les altres plantes que se citaran a continuació fou herboritzada, molt escadussera, al tram inferior del riu Tordera, prop de la població del mateix nom (DG 71), en herbeis humits de l'ordre *Bidentetalia* (BCF 33106). A la península Ibèrica, aquest neòfit procedent d'Amèrica Central i del Sud, es coneix de: Beira litoral, Peñacorba (MALATO-BELIZ, 1964); Asturias, Lluarca (DÍAZ GONZÁLEZ, 1975); Santander (LAÍNZ & LORIENTE, 1983) i Pontevedra, Redondela (GARCÍA MARTÍNEZ, 1985). Es tracta, doncs, de la primera citació per a Catalunya i el litoral de la Mediterrània.

Apium leptophyllum (Pers.) F. Mueller ex Benth. Prop de l'anterior, en un prat ben humit amb *Cynodon dactylon*, també escadusser (BCF 33114). Es coneixia de Portugal i fa ben poc ha estat citat de València i Barcelona (CARRETERO, 1985).

Echinochloa oryzoides (Ard.) Frith. En el mateix indret, prop de l'aigua (BCF

33112). CARRETERO (1981) estableix la distribució peninsular d'aquest tàxon, que es limita a algunes zones arrosseres i enclavaments pròxims del litoral valencià, des d'Amposta fins a Gandia.

Altres plantes que es troben acompanyant les anteriors són: *Cuscuta campestris* Yunker, parasitant *Xanthium strumarium* i *Aster squamatus*; *Bidens frondosus* L., molt abundant prop de l'aigua, i *Chenopodium polyspermum* L., als sorral humits, junt amb *Panicum capillare* L., també força abundant.

A. ROVIRA

Impatiens balfourii Hooker fil.
i Polygonum orientale L. a la Selva

Impatiens balfourii és un neòfit oriünd del centre d'Àsia, a les muntanyes de l'Himàlaia, que no és indicat de la península Ibèrica a *Flora Europaea* (1968, 2: 241). Malgrat això, a l'herbari BC hem trobat els plecs següents: Santa Pau (la Garrotxa), O. de Bolòs, 4-IX-1971; Sant Quirze de Besora (Ripollès), C. Besora, 21-VIII-1960; Ribes de Freser (Ripollès), 920 m, J. Vigo, 16-VIII-1967. D'aquesta darrera localitat va ésser donat a conèixer per VIGO (1976) com a subspontània. També ha estat indicat del Conflent: Prada, naturalitzat a l'*Alno-Ulmion*, per BOLÒS & BOLÒS (1961).

L'hem herboritzat a Arbúcies, 300 m (DG62), murs dels horts (A. M. Romo, 3494, 12-VIII-1986, BC). Es fa a les vores de camins, marges dels horts frescals i fons de torrenteres, amb caràcter de planta subspontània.

Polygonum orientale no és indicada a *Flora Europaea* (1968, 1: 80) de les terres ibèriques. A despit d'aquest oblit hem localitzat dos plecs d'aquest tàxon a l'herbari BC que corresponen a localitats catalanes: el Prat de Llobregat (Barcelonès), A. et O. de Bolòs, 14-IX-1952; Manlleu (Osona), Gmà. Gonçal, 21-IX-1924 [dins de Pl. Esp., Fr. Sennen: 5098]. En ambdós plecs s'indica que la planta és cultivada. GIRBAL (1984) la dona a conèixer com a naturalitzada del Gironès: Bescanó i Vilanna (DG74), a les vores de l'aigua.

Aquesta planta és conreada com a ornamental a molts jardins de les zones humides de Catalunya. L'hem herborit-

zat a Arbúcies (DG52), vora dels camins i en indrets frescals de Can Cintra, 290 m (A. M. Romo 3495, 20-VIII-1986, BC), probablement escapada d'algun jardí però clarament subsontània.

A. M. ROMO

Linaria spartea (L.) Willd. a Catalunya

Espècie atlàntico-mediterrània, característica de l'*Helianthemion guttati*, que a la península Ibèrica apareix a les zones meridionals i orientals. No en sabem cap citació precedent de les terres catalanes. La recollirem a l'estació de Sils (DG 72), a la comarca de la Selva, entremig de les vies, allà on no havia arribat l'herbicida amb què anualment hom fumiga tot el tram del ferrocarril. Es trobava en flor pel juny. Es tracta d'una planta molt característica, erecta, amb les fulles molt estretes (1 mm), flors grosses (9-18 mm), sèpals glabres i llavors no alades.

LL. VILAR I SAIS

Maianthemum bifolium (L.) F. W. Schmidt als Pirineus

Planta de distribució circumboreal, nova per a Catalunya. A la península Ibèrica únicament en coneixem una citació de WILLKOMM (1861, ap. GÓMEZ ORTEGA), «in Aragoniae et Castellae montibus», citació que s'ha anat repetint en diverses flores. També ha estat esmentada per COMPANYYÓ (1864) d'algunes localitats de la Catalunya Nord. GAUSSEN & LE BRUN (1961) reproduïxen antigues citacions de Lapeyrouse (Laurenti) i de Philippi (Coll de Peiresourde) i assenyalen que l'existència certa d'aquesta planta al vessant occidental del Coll de Pimorent pot explicar-se per una introducció recent. Implícitament diuen que la presència de la liliàcia als Pirineus com a espècie autòctona ha de considerar-se, si més no, dubtosa.

Nosaltres l'hem trobada a la baga de Queràs (Setcases, DG49) a 1.500 m d'altitud, en exposició a l'E-NE i sobre substrat esquistós. Feia tres denses masses que en conjunt ocupaven uns 10 m² en una pineda de pi roig. L'acompanyaven algunes espècies calcifugues com *Sar-*

thamnus scoparius, *Vaccinium myrtillus*, *Prenanthes purpurea*, *Teucrium scorodonia* i *Deschampsia flexuosa*. Era en flor a finals de juliol de 1986.

Aquesta troballa fa més versemblants les altres citacions pirinenques.

F. GONZÁLEZ i J. GIL

Molineriella minuta (L.) Rouy [Periballia minuta (L.) Asch. et Graebn.] a Catalunya

Espècie que, segons hem comprovat a l'herbari BC, havia ja estat herboritzada per Font i Quer al Gironès (Caçà de la Selva, DG 93) i per Montserrat al Baix Empordà (Santa Cristina d'Aro, DG 92). No ens consta, però, que aquests autors l'haguessin esmentada. Nosaltres l'hem trobada també a la comarca de la Selva (Maçanet de la Selva, DG 72), sobre substrat volcànic. Es tracta d'una espècie silicícola, pròpia dels pradells d'annuals. A Maçanet apareix, així mateix, als conreus, on es veu ben abundosa pel mes de març. Aquesta planta no figura en els catàlegs selvatans de XIBERTA (1945) i de LLENSA (1945). Resulta nova, doncs, per a les terres catalanes.

LL. VILAR I SAIS

Panicum dichotomiflorum Michx.; noves localitats per a Catalunya

Gramínia americana citada per primera vegada a la península Ibèrica per Rico (1983): Tiétar del Caudillo (Càceres), de les zones humides entre regadius. IZQUIERDO (1985) la indica d'Almenara (la Noguera), dels camps de *Zea mays*.

Nosaltres l'hem trobada a la Conca de Barberà: Montblanc CF48, en un hort vora el riu Francolí. Al Segrià: Torres de Segre BG90, al marge d'un camí, no lluny del riu Segre. A la Noguera: Artesa de Segre CG34, a les sorres del riu Segre; Camarasa CG23, vora l'embassament, i Balaguer CG12, també als arenys del riu Segre (fig. 1). No hi ha dubte que el riu Segre és un factor important en la distribució i expansió d'aquest neòfit.

En totes les localitats vivia en terrenys humits, lleugers i permeables. Excep-

Panicum dichotomiflorum

▲ localitats noves

△ localitats ja conegudes

FIG. 1. Distribució de *Panicum dichotomiflorum* Michx. a la península Ibèrica. Les localitats noves s'assenyalen amb triangles negres, les ja conegudes amb triangles buits.

Distribution of *Panicum dichotomiflorum* in the Iberian peninsula. New records are shown with black triangles, the bibliographical records with open triangles.

tuant Montblanc, en els altres casos formava masses importants, acompanyat d'altres espècies com *Panicum capillare*, *Cyperus fuscus*, *Aster squamatus*, *Bidens frondosa*, *Amaranthus hybridus* subsp. *hybridus*, *Paspalum paspalodes* i *Digitaria sanguinalis*, entre altres.

T. CASASAYAS I FORNELL

Sobre *Potentilla cinerea* Chaix in Vill. subsp. *cinerea*

Potentilla cinerea Chaix és una planta pròpia de les pastures xeròfiles (*Aphyllanthion*, *Xerobromion*) de l'estatge montà i submontà (Hess *et al.*, 1972), caracteritzada bàsicament per la possessió d'un toment dens de pèls estrellats tant a l'anvers com al revers de les fulles; per a altres caràcters morfològics presenta, en canvi, una variabilitat força gran. De fet, aquest tàxon, pres en sentit ampli, comprèn diverses races, prou diferents entre elles perquè s'hagin considerat so-

vint com a subespècies o espècies independents. Cal distingir-hi, com a mínim, la subsp. *velutina* (Lehm.) Nyman, la subsp. *arenaria* (Borkh.) Pignatti i la subsp. típica. D'aquestes tres subespècies, a la península Ibèrica únicament era coneguda la subespècie *velutina*, indicada, per exemple, de les muntanyes del Sistema Ibèric (RIVAS GODAY & BORJA, 1961; VIGO, 1968) i de la Serra del Montsec (FONT I QUER, 1920; ROMO, 1983). Es diferencia bé de les altres dues subespècies perquè és coberta d'un feltre de pèls molt dens que la fa avellutada i blanquinosa i perquè té les fulles basals gairebé totes trifoliolades.

Recentment hem trobat, a la part interior del Massís de Garraf, una planta que creiem que s'ha de referir a la subespècie *cinerea*. Els exemplars recollectats per nosaltres presenten un toment força dens al revers de la fulla, però relativament més esclarissat a l'anvers, i les fulles basals amb cinc foliols. Aquests caràcters i la possessió, alhora, de pèls llargs i patents a les tiges, peciols i pedicels resulten ben típics de la subespècie *cinerea* (fig. 2).

Dins d'aquesta subespècie hom ha diferenciat encara la var. *vestita* Cariot et Saint-Lager (ROUY & FOUCAUD, 1893-1913) amb les bràctees de l'epicalze enteres i d'apex arrodonit i les núcules petites i gairebé llises. Els nostres exemplars responen a aquests caràcters i, de fet, són molt semblants als que, sota aquell nom, existeixen a l'herbari «Muséum National d'Histoire Naturelle de Paris».

Potentilla cinerea Chaix subsp. *cinerea* era coneguda del sector occidental dels Alps-Provença, Delfinat, Piemont (PIGNATTI & PERTICARARI, 1973) i la localitat més propera a la del Massís de Garraf és la d'Ais, a les Boques del Roine (fig. 3) (ROUY & FOUCAUD, 1893-1913).

La nostra planta fa poblacions relativament extenses a l'anomenat pla d'Ardenya, entre Begues i Vallirana (U.T.M. 31T DF07), altiplà que correspon a una gran dolina formada sobre calcàries del Cretaci i situada a uns 450 m s.m. Viu en indrets rocallosos, però amb sòl relativament profund, i va més o menys lligada a les pastures del *Brachypodio-Aphyllanthetum* (*Aphyllanthion*).

És una planta vistosa i fàcil de reconèixer a l'època de floració (abril-maig) però que, fora d'aquest temps, passa fà-

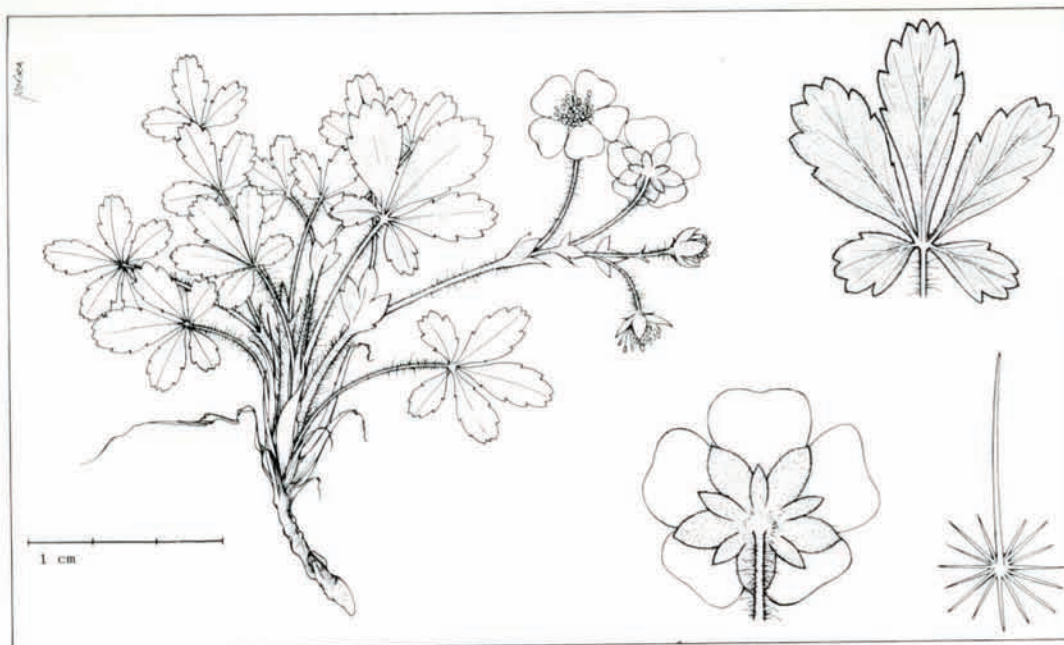

FIG. 2. *Potentilla cinerea* Chaix. subsp. *cinerea*. Aspecte general i detalls de fulla, flor i pèl estrellat de l'indument.
General view and details of the leaf, flower and stellate hair.

cilment desaparecebuda i es pot confondre amb *Potentilla neumanniana*, molt freqüent al país.

E. CARRILLO i J. M. NINOT

Una nova localitat de *Prunus lusitanica* L. al Montseny

Fins ara es coneixien al Montseny tres localitats on apareixia aquesta rara espècie: el barranc de Riudeteix i el sot de les Lloredes (DG52), tots dos tributaris de la Tordera, i el vessant ponentí de la Calma (DG42), en un torrent sota la masia del Burgués. Ara cal afegir-hi una nova localitat, trobada durant el desembre de 1985: el sot del torrent de l'Escala, al vessant oriental del massís de Morou (DG52).

La singularitat d'aquesta troballa es basa, no sols en l'altitud a què es troben alguns individus (fins a 1.000 m), sinó en el fet que es tracta d'una població molt nombrosa i on són freqüents els

peus petits, presumiblement joves. Aquesta nova localitat de llorer-cirerer lusitànic esdevé, doncs, la més rellevant dins del context montsenyenc.

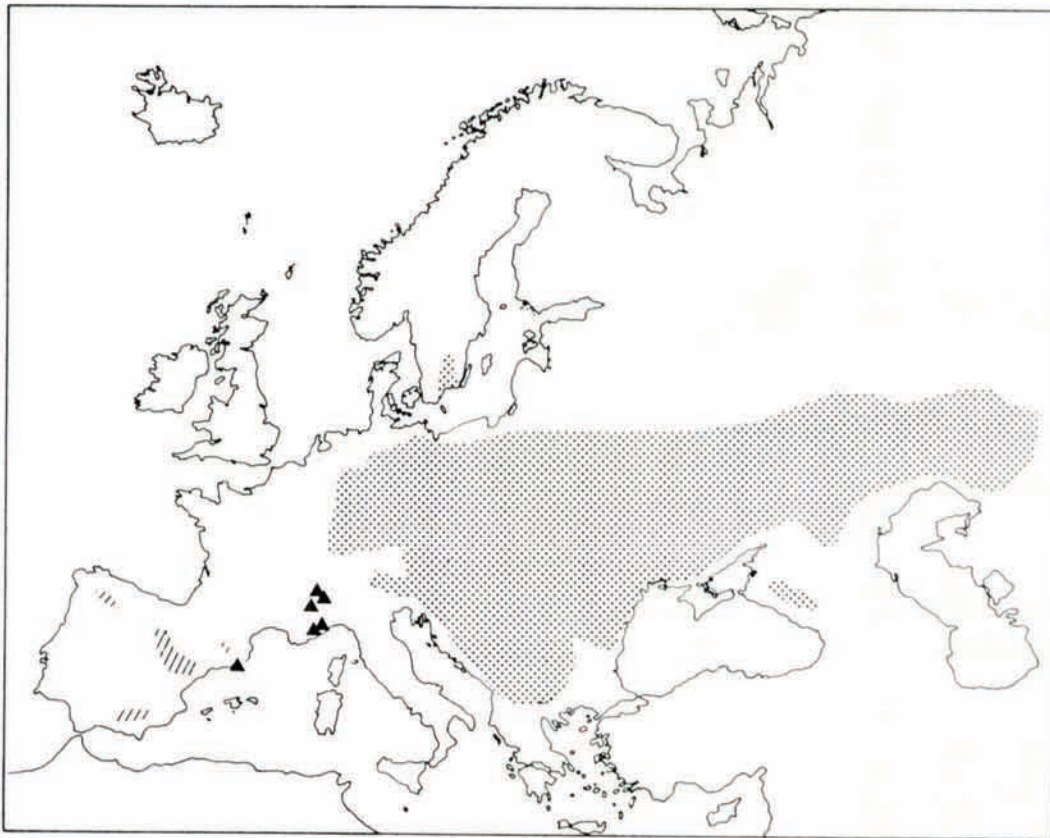
Altres espècies interessants localitzades en aquest mateix massís de Morou són *Sorbus aucuparia*, al cim de la Cornera; *Quercus canariensis*, al sot de l'Escala i a uns 900 m; *Blechnum spicant*, al sot de l'Esquei Blanc, i *Betula pendula*, al sot dels Llobaters.

J. LÓPEZ I CORTIJO

Salix lapponum L. a la Vallferrera

Aquesta salicàcia, amplament estesa pel nord d'Europa, era ja coneguda dels Pirineus orientals: les Escaldes (Oliver), Carlit (Bubani), Llaurentí (A. i G. E. Camus), entre Font-romeu i les Bulloses (Soulié), en territori francès, i de Montmalús (P. Montserrat), als límits entre Andorra i Espanya.

Hem trobat una població d'aquesta espècie a la Vallferrera, entre el pla d'Ar-

- ▲ *Potentilla cinerea* subsp. *cinerea*
- *Potentilla cinerea* subsp. *arenaria*
- ////// *Potentilla cinerea* subsp. *velutina*

FIG. 3. Distribució a Europa de les subespècies de *Potentilla cinerea*.
European distribution of *Potentilla cinerea* subspecies.

calis i el pla de Baiou (CH61), a 2.150 m d'altitud, on vivia vora les aigües d'un rierol. La vam recollectar, sense aments, l'agost del 1985.

MONTSERRAT (1950) descriu, amb els exemplars de Montmalús, una subespècie *ceretana* que, segons ell, es diferencia de la típica pel seu port reptant, les fulles molt petites i amb pilositat diferent, etc. Els nostres exemplars no són pas mates prostrades, sinó arbusts que atenyen 60-80 cm d'alçada. Comparant-los amb mostres d'herbari procedents de les muntanyes d'Alvèrnia (in BC), no sembla que presentin caràcters diferencials gaire notables. El pecíol és un xic més curt i

més eixamplat a la base i el limbe tendeix a ser menys discolor, amb la pilositat del revers més o menys aplicada. Aquests caràcters s'observen també en les mostres de Montmalús i en un exemplar recollit per Soulié a les Bulloses (in BC, Herbari SENNEN) i donat per GÖRZ (1929) com a «var. *pyrenaica* mihi (verosimiliter *S. lapponum* x *phylicifolia*)». Fins a no tenir mostres dels aments preferim no definir-nos sobre la inclusió de les poblacions de la Vallferrera dins d'una subespècie *ceretana* pròpia dels Pirineus. En tot cas, però, no creiem que el port reptant sigui un caràcter distintiu d'aquesta raça, caràcter que en els exem-

plars vistos per nosaltres dels Pirineus orientals podria atribuir-se a la simple acomodació a uns hàbitats particulars (mulleres de fondal, en zones altes i molt innivades). Alguns altres caràcters diferencials comentats per P. Montserrat, com és ara la pilositat dels borrons i el realç de la nervadura, apareixen també en exemplars de la subspècie típica.

J. VIGO i J. CARRERAS

BIBLIOGRAFIA

- BAUDIERE, A. & CAUWET, A. M. 1964. Recherches critiques sur l'oeuvre de Companyó relative à la Flore des Pyrénées-Orientales. *Soc. Agr. Scient. et Lit. des Pyrénées Orientales*, 79: 29-169.
- BOLÓS, A. DE & BOLÓS, O. DE 1961. Observacions florístiques. *Misc. Fontserè*: 83-102.
- BRAUN-BLANQUET, J. 1945. Notes critiques sur la flore des Pyrénées Orientales. *Com. SIGMA*, 87: 219-236.
- CADEVALL, J. (amb la col·lab. de P. Font Quer, W. Rothmaler i A. Sallent). 1913-1937. *Flora de Catalunya*. IEC, Barcelona.
- CARRETERO, J. L. 1981. El género *Echinochloa* Beauv. en el suroeste de España. *Anales Jard. Bot. Madrid*, 38 (1): 91-108.
- CARRETERO, J. L. 1983. *Chenopodium pumilio* R. Br. y *Physalis philadelphica* Lam. en España. *Collect. Bot.*, 14: 211-213.
- CARRETERO, J. L. 1985. Aportaciones a la flora exótica valenciana. *Collect. Bot.*, 16 (1): 133-136.
- CASASAYAS, T. & FARRAS, A. 1985. *Stipa papposa* Nees, *Eragrostis curvula* (Schrad.) Nees i *Chenopodium pumilio* R. Br.: tres espècies exòtiques noves per a Catalunya. *Collect. Bot.*, 16 (1): 161-164.
- COMPANYÓ, L. 1864. *Histoire Naturelle du Département des Pyrénées-Orientales*. Perpinyà.
- COSTE & SOULIÉ. 1913. *Florule du Val d'Aran*. Le Mans.
- DÍAZ GONZÁLEZ, T. 1975. *Galinsoga ciliata* (Raf.) Blake, en la Península Ibérica. *Revista Fac. Ci. Univ. Oviedo*, 15-16: 205-213.
- FONT I QUER, P. 1920. Contribució al coneixement de la flora catalana occidental. *Treb. Mus. Cien. Nat.*, 5: 193-233.
- GARCÍA MARTÍNEZ, X. R. 1985. Algunas aportaciones a la flora gallega. *Anales Jard. Bot. Madrid*, 42 (1): 191-196.
- GAUSSEN, H. & LE BRUN, P. 1961. Espècies doutes ou citées par erreur pour la flore des Pyrénées. *Bull. Soc. Bot. Fr.*, 108: 420-430.
- GIRBAL, J. 1984. *Flora i vegetació del Gironès*. Tesis doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona.
- GÖRZ, R. 1929. Les saules de Catalogne. *Cavani-llasia*, 2: 129.
- GUINOCHE, M. & VILMORIN, R. 1973-1984. *Flore de France*. Centre National de la Recherche Scientifique. Paris.
- HESS, H. E., LANDOLT, E. & HIRZEL, R. 1972. *Flora der Schweiz*. Birkhäuser. Basel und Stuttgart.
- IZQUIERDO, J. I. 1985. *Panicum dichotomiflorum* Michx. nova graminia per a Catalunya. In: *Notes breues. Collect. Bot.*, 16 (1): 242.
- LAÍNZ, M. & LORIENTE, E. 1983. Contribuciones al conocimiento de la flora montañesa, II. *Anales Jard. Bot. Madrid*, 39 (2): 405-416.
- LENSA, S. 1945. Inventario razonado de la flora de Hostalric y su comarca. *An. Esc. Sup. de Agríc.*, V: 119-290.
- LOSA, M. & MONTSERRAT, P. 1951. *Aportación al conocimiento de la flora de Andorra*. Instituto de Estudios Pirenaicos. Zaragoza.
- MALATO BELIZ, J. 1964. Notas de Florística, VIII. *Ann. Soc. Brot.*, 30: 9-16.
- MEUSEL, H. 1964. *Vergleichende chorologie der Zentraleuropäischen Flora*. Gustav Fischer. Jena.
- MONTSERRAT, P. 1950. El *Salix lapponum* L. en España. *Coll. Bot.*, 2: 439.
- MONTSERRAT, P. 1968. *Flora de la Cordillera litoral catalana (porción comprendida entre los rios Besòs y Tordera)*. Caja de Ahorros de Mataró. Mataró.
- PIGNATTI, S. 1982. *Flora d'Italia*. Edagricole. Bologna.
- PIGNATTI, S. & PERTICARARI, S. 1973. Su *Potentilla tommasiniana* F. Schultz ed altre *Potentilla* italiane a peli stellati. *Atti Mus. civ. Stor. nat. Trieste*, 28: 211-220.
- RICO, E. 1983. *Panicum dichotomiflorum* Michx. novedad para la península Ibérica. In: *Notas breues. Anales Jard. Bot. Madrid*, 40 (2): 469.
- RIVAS GODAY, S. & BORJA CARBONELL, J. 1961. Estudio de vegetación y flórua del macizo de Gúdar y Javalambre. *Anales Inst. Bot. Cav.*, XIX.
- ROMO DÍEZ, A. M. 1983. *Flora i vegetació del Montsec i muntanyes veïnes*. Tesis doctoral. Universitat de Barcelona.
- ROUY, G. & FOUCAUD, J. 1893-1913. *Flore de France*. Société des Sciences naturelles de la Charente Inférieure. Tours.
- TUTIN, T. G. et al. 1964-1980. *Flora Europaea*. Cambridge University Press.
- VIGO, J. 1968. *La vegetació del Massís de Penyalgosa*. *Arx. Sec. Ciències*, 42. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.
- WILLKOMM, M. & LANGE, J. 1861. *Prodromus Florae Hispanicae*. Stuttgart.
- XIBERTA I RAIG, A. 1945. *Apuntes para un estudio fitofarmacológico de la Selva*. Tesis doctoral. Universidad Complutense.